

12. Семиченко В. А. Психические состояния: Модульный курс для преподавателей и студентов / В. А. Семиченко. – К.: Магістр-S, 1998. – С. 207.

13. Татенко В. А. Психология в субъективном измерении / В. А. Татенко. – К.: Просвіта, 1996. – С. 403.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.16

Грибок Андрей, студент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье проведен анализ теоретических основ адаптации студентов к учебе в высшем учебном заведении и выявлены особенности этого процесса. Выявлено что процессу адаптации студентов к обучению присущи специфические черты, среди которых – многообразие форм поведения, отличается претензиями на взрослость, особая чувствительность и уязвимость, повышенное самонимение, стремление к группировке, неустойчивость интересов и др. Раскрываются психолого-педагогические факторы этой адаптации и предпринята попытка разработки определенных рекомендаций о предоставлении студентам-первокурсникам помощи в адаптации к новым условиям жизнедеятельности.

Ключевые слова: адаптация, учебная деятельность, психолого-педагогические условия, кризисные ситуации, внешние условия, дезадаптация, диагностика, тренинг.

Gribok Andrew, student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PSYCHO-PEDAGOGICAL FACTORS OF STUDENTS' ADAPTATION TO EDUCATIONAL ACTIVITIES IN UNIVERSITY

The article analyzes the theoretical bases of adaptation of students to study in higher education and the peculiarities of the process. Found that the process of adaptation of students to study inherent specific features, among them - the variety of behaviors that distinguished the claims of adulthood, particular sensitivity and vulnerability, increased arrogance, desire for clustering, volatility of interest and so on. Disclosed psychological and pedagogical conditions of adaptation and attempt to develop specific recommendations on the provision of first-year students help in adapting to the new conditions of life.

Keywords: adaptation, learning activities, psychological and pedagogical conditions, crises, external conditions, exclusion, diagnostics, training.

УДК: 159.99

Іван Данилюк, д-р психол. наук, проф.
Вікторія Гресько, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ВИЯВ СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми етнічної ідентичності та основних її механізмів. Визначені фактори формування етнічної ідентичності. Розглянуті можливості етнічної соціалізації особистості. Представлені особливості прояву етнічної ідентичності як важливого компоненту соціалізованості та провідного чинника подальшого становлення особистості, її продуктивного функціонування у суспільстві.

Ключові слова: ідентичність, етнічна ідентичність, соціалізація, етнічна соціалізація, особистість.

Постановка проблеми. Етнічна ідентичність посідає важливе місце в життєдіяльності особистості і суспільства в цілому. Вона виступає передумовою буття, складним соціокультурним феноменом, в якому поєднуються особистісні соціальні та культурні аспекти. В сучасних умовах, динамічних суспільно-соціальних змін, посилюється інтерес до етнічного відродження та оптимізації етнічної ідентичності особистості. Постає питання про пошуки нових етнокультурних стратегій соціалізації суспільства.

Проблематикою етнічної ідентичності займалися А.Г. Асмолов, В.С. Агеев, Н.М. Лебедева, В.П. Левкович, О.М. Леонтьєв, Л.І. Науменко, Н.Г. Панкова, Ю.В. Платонов, Л.Г. Почебут, Г.У. Солдатова, Г.В. Старовойтова, Т.Г. Стефаненко, І.В. Данилюк, А.М. Львовичкіна, Є.І. Шлягіна, М.І. Боришевський, О. Васильченко, О. Гриба, В. Павленко, М. Пірен, С. Тагліна, М. Шульга, Т. Рудницька, Є. Головаха, Ю. Арутюнян, Л. Ази, А. Баронін, А. Березін, В. Горбунова, О. Романова.

Мета статті: проаналізувати особливості перебігу етнічної ідентичності, виявити її роль у процесі соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення приналежності до певної етнічної спільноти є одним з проявів людської соціальності.

Одним із найважливіших чинників становлення особистості є її етнічна ідентифікація, яка допомагає орієн-

туватися індивіду у суспільстві. Сформована етнічна ідентичність це запорука успішної соціалізації особистості та її продуктивної життєдіяльності.

У науковій літературі ідентифікація розглядається як один із механізмів соціалізації особистості, завдяки якій засвоюються норми, ідеали, цінності, ролі, моральні властивості представників тих соціальних груп, до яких належить індивід [2].

Етнічна ідентичність є складовою частиною соціальної ідентичності особистості, психологічна категорія, яка відноситься до усвідомлення своєї належності до певної етнічної спільноти. Етнічна ідентичність – це результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу, певний ступінь ототожнення себе з ним і відокремлення від інших етносів [3].

Процес етнічної ідентичності відбувається шляхом інтеріоризації норм, звичаїв, традицій, досвіду, цінностей соціокультурного середовища.

Соціалізація та етнічна ідентичність взаємообумовлені явища. Критерієм соціалізованості особистості постає сформованість етнічної ідентичності, тих уявлень, позицій, цінностей, світогляду, норм поведінки, які притаманні її суспільству. В той же час для успішного формування етнічної ідентичності, особистість має засвоїти базові життєві реалії.

Етнічна ідентичність формується зі взаємодії особистості і суспільства та постає рушійним, пусковим механізмом для подальшого орієнтування у просторі, взаємодії та міжособистісного розуміння.

Етнічна соціалізація динамічний та безперервний процес, який проходить крізь структурні рівні. На перших порах базується на примітивних, загальних, зовнішніх ознаках: мові, одязі, символіці. На більш вищих щаблях розвитку, особистість вже здатна сприймати більш глибокі групові ознаки: релігію, історичний досвід, характерні особистісні властивості нації.

Інститутом етнічної соціалізації виступає все соціокультурне середовище, що оточує індивіда. Особистість формується шляхом споглядання художніх образів, літературної та художньої спадщини, звичаїв, обрядів, традицій. Під впливом, на спосіб мислення і форми поведінки, таких агентів соціалізації, як нація, соціальна група, родина. Таким чином, осягаючи весь попередній досвід, соціалізуючись, індивід вибудовує етнічну ідентичність.

Мова виступає однією з найважливіших етносоціалізуючих ознак і виступає визначальним виміром етнічної ідентичності. Вона виконує роль етнічного символу, етнокультурної норми, надає почуття спорідненості та створює внутрішньоетнічну єдність. В мові відображаються культурні уявлення, спосіб мислення, світобачення.

Так, на думку Д.М. Овсяннико-Куликовського [6], дитина до засвоєння мови не має національних ознак, – вона "інтернаціональна"; із засвоєнням мови вона поступово засвоює національні ознаки навколишнього середовища; в міру її розумового розвитку починають виявлятися в її мисленні риси національного психічного складу.

Релігія також виступає важливим етносоціалізуючим чинником. Виражає самосвідомість етнічної групи та регламентує спосіб життя. Чим більше етнічна група визнає мову та релігію своєї групи, тим більше зміцнює етнокультурну основу та виражає свою етнічну ідентичність.

Етнічна ідентичність проявляється у зв'язку особистості з суспільством, певною соціальною групою, спільною системою цінностей, ідеалів, норм і вимог. Це внутрішня система ставлення особистості до світу.

Однією з основних особливостей етнічної ідентичності постає її функція психологічної безпеки, стабільності та впорядкування поведінки.

Як стверджує В. Ачкасов, важливість етнічної ідентифікації визначається трьома базовими психологічними потребами особистості: потребою у безпеці, потребою у приналежності до групи чи спільності та потребою в самобутності, унікальності свого "Я" [1].

Особистість не тільки не байдужа до етнічної належності, але й багато в чому нею визначається. Етнічна належність "задається" разом з народженням, умінням розмовляти рідною мовою, культурним оточенням, у яке вона попадає і яке, у свою чергу, "задає" загальноприйняті стандарти поведінки і самореалізації особистості. Людина опиняється включеною в етнос набагато раніше, аніж вона включається в інші структури соціуму (клас, суспільне виробництво тощо). Етнос є для людини початковою нішею, від якої вона відштовхується в подальшому житті [2].

Трансльовані знаки і символи, установки поступово перетворюються на особистісно-сміслові утворення.

Етнічна ідентичність постає однією з головних характеристик особистості, як представника своєї групи, яка відображає сукупну картину світу, систему цінностей, вірувань, установок. Так, без уявлення і усвідомлення хто є людина, представники її групи і хто є інша людина, як представник іншої групи, неможлива конструктивна взаємодія та будь-які зрушення.

Г. У. Солдатова вважає, що етнічний феномен особистості формується на засадах трьох взаємопов'язаних процесів: 1) етнічної ідентифікації – ототожнення та самовизначення особистості за рахунок етнічної групи; 2) міжетнічної диференціації – поділу етнічних груп на вла-

снуну та інших, усвідомлення міжетнічних розбіжностей; 3) усвідомлення належності як до власної, так і до інших етнічних груп. Зміст етнічної ідентичності становлять як свідомі, так і несвідомі компоненти [8].

Людина живе в поліетнічному середовищі і вагоме місце у її самосвідомості належить етнічній ідентифікації. Вона доповнює і розширює Я-концепцію, надає можливість рефлексувати й прогнозувати власні дії. Це певне ментальне уявлення, яке координує особистість та спрямовує її поведінку. Постає результатом самосвідомості та самовизначення, прийняття у внутрішній світ цінностей своєї спільноти.

Етнічна ідентичність формується у результаті інтеграції свідомих та несвідомих психічних змістів, протиставлення "ми – вони" і розподіл на "своїх і чужих", що стає основою своєрідних етнічних інтерпретацій, що відображені в етнічній ментальності. Забезпечення основи для розрізнення "своїх" і "чужих" за символами, знаками є функцією етнічної ідентичності [9].

У етнічній ідентичності наявний елемент несвідомого, колективного несвідомого, який функціонує протягом усього життя. Навіть змінюючи соціокультурне середовище, людина продовжує керуватися ним. Етнічність ніколи не зникає. Вона проявляється в основних властивостях менталітету, який постає умовою етнічного самовираження.

До структури етнічної ідентичності входять три компоненти – когнітивний (самоідентифікація, зміст авто- і гетеростереотипів, уявлення про "дистанцію" між своєю та іншими етнічними групами), афективний (почуття належності до етнічної спільноти, вираженість внутрішньо-групового фаворитизму, спрямованість етнічних стереотипів) та поведінковий (реальний механізм не тільки усвідомлення, але і прояву себе членом визначеної групи) [2].

Також у структурі етнічної ідентичності наявні компоненти усвідомлення приналежності до свого народу, усвідомлення інтересів свого народу, уявлення про наявну у ньому культуру, мову, територію.

Найчастіше етнічну ідентичність розглядають як результат когнітивно-емоційного процесу самоусвідомлення людиною себе як представника конкретного етносу та певний ступінь ототожнення з цим етносом і відособлення від інших етносів [7].

До найістотніших факторів формування етнічної ідентичності належать: сім'я, школа та гетерогенність або гомогенність середовища.

Усвідомлення дітьми своєї етнічної належності може змінюватися залежно від того, чи живуть вони в поліетнічному чи моноетнічному суспільстві. Міжетнічне середовище дає індивіду більше можливостей для набуття знань про особливості своєї та інших етнічних груп, сприяє розвитку міжетнічного розуміння і формування комунікативних навичок. Свою етнічну належність. рис. 2іше усвідомлює українська дитина, яка живе у багатонаціональному Києві, аніж житель віддаленого села Херсонської області [2].

Американські психологи на чолі з Дж. Найтом виявили зв'язок між наявністю етнічною сімейною соціалізацією та вираженням ідентичності. Діти, які проходили етнічну соціалізацію у сім'ї, були ознайомлені зі звичаями, традиціями, обрядами, усвідомлено відносили себе до етнічної спільноти, мали виражену етнічну ідентичність.

Етнічна ідентичність виступає продуктом взаємодії внутрішнього та зовнішнього, об'єктивного та суб'єктивного світу. Займає провідне місце в життєдіяльності суспільства. Послаблення ідентичності призводить до спустошення особистості, її псевдоіснування. Г. Гарфінкель зазначає, що втрата ідентичності породжує тривогу, невротизм, почуття невизначеності та психосоматичні си-

ндромі. Поведінка людини перестає відповідати нормативним вимогам соціального оточення.

Етнічна ідентичність перебуває у взаємозв'язку з етнічною компетентністю. Етнокомпетентна особистість чітко усвідомлює правила, звичаї, норми та цінності як своєї групи, так і володіє знаннями щодо особливостей представників інших етнічних груп.

Лише усвідомлюючи ким ми є і що притаманно нам, ми можемо зрозуміти, що нам не властиво і чим ми відрізняємося від інших. Володіючи даним арсеналом знань, ми зможемо досягнути весь спектр особливостей етнічної та міжетнічної взаємодії.

Етнокомпетентна особистість легко усвідомлює і вирізняє свої коди, знаки, символи і кордони від чужих, проявляє свою етнічну ідентичність на глибинному, усвідомленому рівні.

Соціально-історичні умови, в яких протікає процес соціалізації особистості, впливає на формування етнічної ідентичності.

Найбільш соціалізованими і адаптованими виявляються люди у яких сформована етнічна ідентичність, їхня поведінка набуває соціотипової форми, виражається груповими нормами, а взаємодія один з одним підтримується на конструктивному рівні, засновується на суспільних інтересах. Такі люди найбільшою мірою замотивовані до збереження суспільно-соціального ладу.

Ю. О. Михальчук концептуалізує поняття "етнічне самовизначення". На її думку, етносамовизначення передбачає формування позитивної етнічної ідентичності. Основою етносамовизначення є певний рівень фізичного, психічного, інтелектуального та духовного розвитку суб'єкта, тоді як досягнення високого рівня етносамовизначення виступає результатом дії внутрішнього психологічного механізму формування стійкої етнопозиції – готовності представника етнічної спільноти до захисту фундаментальних інтересів свого етносу (таких як збереження мови, культури, довілля) [5].

Проте соціальна, економічна і політична нестабільність сучасності спричинює конфлікт, супротив формуванню позитивної етнічної ідентичності та призводить до кризи етнічної ідентичності.

Соціальні зміни й потрясіння сучасності привели особистість до стану, що характеризується кризою етнічної ідентичності. Н.М. Лебедева виділяє такі ознаки кризи: 1) втрата позитивного сприйняття своєї етнічної належності; 2) переживання негативних почуттів, пов'язаних саме з етнічною належністю; 3) незадоволеність громадянською належністю; 4) негативна або зверхньо позитивна (захисна) етнічна ідентичність; 5) інтолеран-

тність щодо інших етносів; 6) втрата почуття патріотизму; 7) втрата сенсу життя [4].

Це в свою чергу негативно впливає на міжгрупові та внутрішньогрупові стосунки, на особистісний розвиток загалом. У разі несформованості або кризи етнічної ідентичності індивіди відмежовуються від суспільних норм, систем цінностей.

Саме тому варто впливати, агентам соціалізації, на розвиток етнічної ідентичності, сприяти її позитивному вираженню, за для оптимізації міжособистісної взаємодії та всього державного розвитку.

Висновок. Отже, етнічна ідентифікація є соціально-психологічним процесом, включеним у загальний процес соціалізації. Вона постає важливим чинником, який впливає на стійкість та благополуччя етносу, як соціальної групи і продуктивної життєдіяльності кожного його представника. Деформація ідентичності призводить до невідповідності поведінки нормативним вимогам соціального середовища, розпаду системи цінностей.

Необхідно максимально сприяти етнічній ідентифікації українців, спрямовувати їхню етнічну соціалізацію в напрямку зростання етнічної свідомості, формувати почуття національної гідності. Етнічна соціалізація постає фактором гармонізації етнічних відносин поліетнічного українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ачкасов В. А. Этническая идентичность в ситуациях общественно-го выбора / В. А. Ачкасов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1999. – Т. 2, вып. 1. – С. 45–56.
2. Данилюк І. В. Етнічна ідентичність як соціокультурний і соціально-психологічний феномен / І. В. Данилюк // Вісник Одеського національного університету. – 2009. – Т. 14, вип. 17: Психологія. – С. 155–162.
3. Данилюк І. В. Становлення та формування етнічної ідентичності особистості // Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України "Наука і освіта". – Спецвипуск. Проект: "Психологія особистості: теорія, досвід, практика". – Одеса, 2010. – № 9. – С. 47–51.
4. Лебедева Н. М. Базовые ценности русских на рубеже XXI века // Психол. журн. – 2000. – Т. 22, № 3. – С. 75–89.
5. Михальчук Ю. О. Психолого-педагогічні умови гармонізації етнічної самосвідомості старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Ю. О. Михальчук. – Київ, 2005. – 19 с.
6. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Психология национальности / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – СПб. : Время, 1992. – 39 с.
7. Савицька О. В. Етнопсихологія : Навчальний посібник / О. В. Савицька, Л. М. Співак. – К. : Каравела, 2011. – 264 с.
8. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.
9. Шугай М. А. Етнічна ідентичність і конструювання ментальних репрезентацій / М. А. Шугай // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Психологія і педагогіка. – 2009, Вип. 12. – С. 197–211.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.16

Данилюк Иван, д-р психол. наук, проф., Греско Виктория, асп., Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ЭТНИЧЕСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ СОЦИАЛИЗИРОВАННОСТИ ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена теоретическому анализу проблемы этнической идентичности и основных ее механизмов. Определены факторы формирования этнической идентичности. Рассмотрены возможности этнической социализации личности. Представлены особенности проявления этнической идентичности как важного компонента социализированности и ведущего фактора дальнейшего становления личности, ее продуктивного функционирования в обществе.

Ключевые слова: идентичность, этническая идентичность, социализация, этническая социализация, личность.

Danyliuk Ivan, Dr.Sc., Prof., Gresko Victoriya, post-graduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ETHNIC IDENTITY AS AN EXPRESSION OF THE SOCIALIZATION OF A PERSONALITY

The article is a theoretical analysis of the problem of ethnic identity and its basic mechanisms. The factors of formation of ethnic identity are explained. The possibilities of ethnic socialization of a personality are reviewed. The features of ethnic identity expression as an important component of socialization and as a leading factor of further development of the personality, its productive functioning in society are provided.

Key words: identity, ethnic identity, socialization, ethnic socialization, personality.